

aannamen tegenover de Afscheiding. Eveneens in de houding, die de officiële kerkbestuurders aannamen zowel tegen Groen als tegen De Haan.

De predikant van Smilde heeft zijn taak als herder en leraar ook tegenover dit gemeentelid niet willen of kunnen vervullen. Uit enkele nagelaten papieren hebben we begrepen, hoezeer de dokter het betreurd heeft, dat de dominee niet meer de taak, die hij moest verrichten naar behoren nakwam.

Ook in het geloof van hun beider vrouwen ligt een overeenkomst. Betsy van der Hoop is de gelovige echtgenote, die Groen de weg wijst naar een innig levend geloof, en die hem later in alles ter zijde staat, en waakt voor zijn gezondheid. Engberdina Ludens is de vrome vrouw met een zacht karakter en een sterk geloof, dat zij weet over te brengen op man en kinderen. Niet ten onrechte schreef iemand: "Groen van Prinsterer en De Haan hadden een zelfde thuisfront".

XIV HET ORGEL

In de vroege middeleeuwen werd de zang in kerken en kloosters begeleid door een koor. Omstreeks het jaar 1000 werd deze taak hier en daar overgenomen door een orgel, eerst in de kloosters, later ook in de kerken, zodat in de hervormingstijd al op vele plaatsen in de katholieke kerken een orgel aanwezig was.

Toen na de hervorming deze kerken overgenomen werden door de Protestanten rezen nogal eens bedenkingen tegen het gebruik van een kerkorgel.

Bij de beeldenstorm van 1566 zijn tal van orgels vernield, maar sommigen zagen toch zeer wel in, dat zo'n instrument de gemeentezang zeer goed zou kunnen steunen. Vooral in de steden werden eerst aarzelend, allengs met meer overtuiging de bestaande orgels in gebruik genomen, zelfs nieuwe gebouwd. Niettemin meenden velen nog dat zo'n instrument niet in de kerkdienst mocht worden gebruikt, en dat een "voorzanger" voldoende bij machte was de gemeentezang te begeleiden.

Een deskundige als Constantijn Huygens bepleitte in de 17e eeuw met klem het gebruik van een orgel bij de gemeentezang, ook al omdat de "begeleiding" van een "voorzanger" soms allesbehalve stichtelijk was. Letterlijk schreef hij over het gezang in vele kerken: "Daar werd om het zeerst uitgekreten". Na een bezoek in 1640 aan de stad Groningen sprak hij met lof over het gezang in de Martini, dat door het orgel begeleid werd.

De burgerlijke overheid, die de juridische eigenaar was van de kerkgebouwen, heeft in de tweede helft van de 17e eeuw, en ook later nog wel, een orgel in tal van kerken laten aanbrengen.

Nadat in 1810 Koning Lodewijk Napoleon bepaald had, dat geen overheidsinstantie zich nog met de kerkgebouwen mocht bemoeien, kwamen de orgels in eigendom, maar ook in onderhoud voor rekening van de kerkelijke gemeenten.

Voorlopig bleef de "voorzanger", die meestal ook "voorlezer" was zijn functie uitoefenen, waarbij hij nogal eens samen met het orgel de gemeentezang "begeleidde"; soms ook "versierde" met eigen verzinsels.

In de jaren '90 van de vorige eeuw werd Harm Ridder als zodanig benoemd. Tot in de jaren '20 van deze eeuw bleef hij hier de voorzanger, die op een voortreffelijke manier deze functie uitoefende. Ook het lezen van de door de predikant gekozen bijbelgedeelten deed hij bijzonder goed.

Toen in Smilde de kerk in 1788 gereed was gekomen, waren

er in Drente slechts 7 kerken met een orgel. Alleen de kerken in Koevorden, Meppel, Dwingelo, Roden, Eelde, Zuidlaren en Anlo hadden een orgel.

Wel bestond van ouds in Drente een regeling, dat het Landschap, indien een kerkorgel in gebruik was, voor de organist jaarlijks een bedrag van f. 60,-- betaalde.

Bij de bouw van de kerk in Smilde was op één van de galerijen wel een plaats voor het orgel gereserveerd, maar voorlopig lieten de financiën niet toe, zo'n instrument aan te schaffen. Bij de inwijding van de kerk werd wel de opmerking gemaakt, dat zo'n mooie, grote kerk niet af was, zonder orgel. Maar velen vonden toen een kerkorgel niet zo vanzelfsprekend als thans.

Er waren zelfs heel wat orthodoxe kerkleden, die grote bezwaren hadden tegen een kerkorgel.

Bekend is bij voorbeeld dat een welgestelde weduwe in Wemeldinge, de kerk daar een groot legaat schonk, onder beding, dat dit bedrag terstond moest worden betaald aan een andere instantie, zodra in de kerk van Wemeldinge een orgel zou worden geplaatst. Sommige zeer strenge orthodoxe mensen meenden dat een orgel in strijd zou zijn met de eerbied voor Gods huis. Wat de kerkvoogden in Wemeldinge tot in onze eeuw ook hebben geprobeerd om onder die belastende bepaling uit te komen, men zong in Wemeldinge altijd à capella.

Zulke bezwaren waren er in Smilde niet. Integendeel, slechts het ontbreken van het benodigde geld was de reden dat het orgel ontbrak.

De familie Rebenscheidt, die de bouw van de kerk met grote belangstelling had gevolgd, zoals wel bleek uit de opdracht die ze hadden verstrekt tot het vervaardigen van twee avondmaalsbekers, die bij de inwijding van de kerk zijn aangeboden, hadden herhaaldelijk over het gemis van een orgel gesproken. Gelukkig waren ze niet zo streng als die dame in Wemeldinge, maar ze vonden dat de totale kosten van een orgel hun financiële mogelijkheden te boven gingen.

Enige jaren na de dood in 1804 van haar man heeft mevrouw Rebenscheidt een olographisch testament opgemaakt, waarin tal van beschikkingen zijn getroffen. Daaronder komt ook een legaat voor van f. 1.000,--, bestemd voor de bouw van een orgel in de kerk.

Het zou nog wel enige jaren duren, voor dit geld zijn bestemming had gevonden.

Daarom hield de notaris, in overleg met de executeuren-testamentair (dat waren Mr. Lucas Oldenhuis, Kymmell en Mr. Sibrand Gratama) het geld voorlopig onder zich. Bovendien konden de Kerkvoogden geen legaat aanvaarden, zonder goedkeuring van de koning, die toen het collatierecht bezat. De kerkvoogden, aangespoord door de predikant, wilden graag

zo spoedig mogelijk een orgel in de kerk. Ze hadden zich dan ook verzet tegen de beslissing dat de notaris het geld voorlopig onder zich zou houden.

Het heeft geduurd tot 3 januari 1838 voor dat de koning in zijn functie van collator er mee instemde dat de kerkvoogden het legaat mochten aanvaarden.

Omdat de geldmiddelen voor de bouw van een orgel nog steeds te kort schoten werd een collecte voor dit doel in de gemeente gehouden. Deze bracht slechts 631 gulden op. De omstandigheden waren dan ook niet bijzonder gunstig. De economische toestand in het land baarde veel zorgen. Overal in het land heerste armoede. Door de Afscheiding hadden in Smilde velen zich van de Hervormde Kerk afgewend. Daar kwam nog bij dat het kerkbezoek zeer gering was. Toen besloot de kerkvoogdij aan te kloppen bij de "kas ad pios usus". Wel had deze kas allereerst een diaconale bestemming, maar zij kon ook dienen tot hulp en verbetering van de eredienst. Steun aan een orgelfonds kon zeker gerekend worden tot pieuse doeleinden.

Nadat hier de toezegging was verkregen tot geldelijke steun, kwam de kerkvoogdij tot de conclusie, dat de bouw van een orgel verantwoord was. Maar zij meenden dat hun eigen deskundigheid ten aanzien van de bouw van een orgel te gering was.

Tot hun vreugde vonden ze één van de executeuren-testamentair en de Voorzitter van de Provinciale Commissie van Toezicht bereid de aanschaffing en de bouw van het orgel te begeleiden.

Er werd berekend dat het bedrag van f. 1.000,-- dat de notaris nu al zoveel jaren onder zich had, op samengestelde interest à 4% wel zou zijn aangegroeid tot ongeveer f.2.500,--. De bekende orgelbouwer Van Oekelen in Haren was bereid voor f. 5.300,-- een passend deugdelijk orgel voor de grote kerk te bouwen. De kas ad pios usus schonk een bedrag van f. 1.325,--, en de kerkvoogdij zou uit eigen middelen voor de rest zorgen. Toen het op betalen aankwam, bleek de notaris niet bereid te zijn de rente op basis van samengestelde interest te betalen. Daarenboven bracht hij een zodanige onkostenvergoeding in rekening dat de kerkvoogdij slechts f. 1.680,-- ontving. De bouw van het orgel was inmiddels begonnen onder toezicht van een deskundige, die over materiaal en bouw een zeer gunstig rapport heeft uitgebracht.

Al had de bouw wat langer geduurd dan eerst aangenomen was, de inwijding van het orgel kon tenslotte plaats vinden op de Tweede Kerstdag 1841. Voor het nog ontbrekende bedrag werd opnieuw een beroep gedaan op de kas ad pios usus. De beheerders hiervan hebben in 1843 alsnog een bedrag van f. 1.395,-- ter beschikking gesteld.

Het orgel van de firma Van Oeckelen is een bijzonder fraai exemplaar, niet alleen wat de klank betreft, maar ook het uiterlijk aanzien. Toen later de gedeeltelijk zwarte kleur van de kast veranderde in wit, won het zeer in uiterlijk. Het bestaat uit een hoofdwerk met een vooruitstaande middelste, ronde pijpenbundel, geflankeerd door 8 kleine pijpenvelden. Het bovenwerk met een vooruitstaande middelste pijpenbundel is geflankeerd door 4 kleine pijpenvelden. Er zijn twee pedalen met een uitstaande ronde pijpenbundel. Onderaan de bundels bevinden zich rankwerk, palmladeren of bloemen en bovenaan vliegende vogels en draperieën. Boven op de middelste pijpenbundel is een lier aangebracht, en boven op de zijkanten een amphoor. Aan weerszijden van de orgelkas, als het ware zittend op de leuning van de balustrade, op een liggende S- valuit is een vrouwelijke engel gezeten met een bazuin. In de valuit is de hoorn des overvloeds uitgebeeld.

De windtoevoer geschiedde door een grote balg, die door middel van een paar balken van ca. 3 meter lengte door een orgeltrapper moesten worden bediend. In 1938 is deze inrichting vervangen door een elektrische windaandrijving, die goed voldoet. Deze windmachine heeft een gietijzeren schakelkast.

De dispositie van het orgel is als volgt:

Hoofdwerk	Bovenwerk
Bourdon 16'	Prestant 8'
Prestant 16' disc	Holfluit 8'
Prestant 8'	Holpijp 8'
Gedakt 8'	Viola de Gamba
Nachthoorn 4'	Octaaf 4'
Octaaf 4'	Fluit 4'
Octaaf 2'	Fluit 2'
Cornet 9' st disc	Carillon 3 st.
Mixtuur 4 st bas/disc	Vox Humana 8'
Fagot 16' st bas/disc	
Trompet 8' st bas/disc	
Tremulant	
Koppels kas disc	

Het orgel heeft een aangehangen pedaal. Op een schild dat 140 cm. hoog is, en bij het orgel hangt, staat:

In het jaar
1841
is dit orgel gemaakt
door
de Heer P. van Oeckelen van Groningen.

Daaronder staat dan nog:

De middelen tot daarstelling waren:
een legaat van Mevrouw Katharina Hendrina Buschman,
wed. Rebenscheidt
enige vrijwillige giften der Gemeente en
eene belangrijke bijdrage van Heeren
Gedeputeerde Staten van Drenthe uit
de Smilder koloniale kas
ad pios usus:
het doel was
Verheerlijking
Van God!

Het oorspronkelijk door de firma Van Oeckelen gebouwde orgel heeft verschillende wijzigingen ondergaan.

In 1958 is het door de firma Flentrop grondig gerestaureerd, en in zijn oorspronkelijke staat terug gebracht. De klank van dit 20 stemmen tellende orgel is bijzonder goed, en wordt bevorderd door de zeer goede acoustiek van de kerk.

Nog een kleine toevoeging: Merkwaaardigerwijs heeft de lange tijd die verliep, voordat het orgel in de kerk werd gebouwd, aanleiding gegeven tot een verhaal, dat tot in deze eeuw nog werd doorverteld. Het zou n.l. spoken bij de kerk. Mevrouw Rebenscheidt, de erflaatster, en haar man waren niet op de algemene begraafplaats achter de kerk, maar in een eigen grafkelder begraven, die enige honderden meters achter hun huis, aan de overkant van de vaart, was gebouwd.

Het langdurige touwtrekken over de financiën voor de bouw van het orgel heeft kennelijk ingewerkt op de fantasie van een deel van de bevolking van Smilde. Jarenlang bleef de herinnering van een wat eenzellige vrouw, die zelf haar zaakjes beredderde, en die zich in haar omgang met anderen hoofdzakelijk beperkte tot mensen van buiten de veenkolonie. Verhalen over haar gedrag toen ze haar man terzijde stond toen in haar huis een poging tot inbraak werd gedaan, waren voortdurend aangedikt.

Het huis waar ze woonde, viel buiten de gangbare bouw van de andere huizen langs de vaart.

Zowel het bestaan van de beide vleugels rechts en links van het huis, als de afbraak er van later, prikkelde de fantasie. De plaats recht tegenover de kerk en het kerkhof kon toevallige of kwaadaardige verhalen alleen maar voeden.

Maar dat zij en haar man niet op het algemene kerkhof, maar in een eigen grafkelder begraven waren, met het opschrift "Dodendal" deed de deur dicht.

Als zo'n vrouw een legaat geeft voor een orgel, een instrument, dat nog lang niet in alle kerken aanvaard werd, fluiserden velen, dat dat geen zuivere koffie was.

Als je dan 's avonds in de zomer of in de vroege herfst onder de bomen liep, die zowel de kerk als het vroegere woonhuis van de erflaatster omringden, en de kraaien en roeken hadden die bomen weer tot hun slaapbos verkozen, dan was het luidruchtig gekras een duidelijk bewijs, dat hier hekserij in het spel was.

Zo ontstond een verhaal dat de geest van de vroegere bewoonster van het huis tegenover de kerk aan de vooravond van de Zondag op inspectie ging om door de ramen van de kerk precies om 12 uur 's nachts te kijken of het orgel er was, en later of het er nog was.

Zo werd ook nog in onze eeuw dit spookverhaal doorverteld van vader op zoon.

XV DE PREDIKANTEN IN DE EERSTE HELFT VAN DE 19e EEUW.

Na het afscheid op 6 april 1867 van Ds. Doorenbos duurde het geruime tijd voor de vacature vervuld werd. Uit de weinige gegevens, die ons ten dienste staan over deze paar jaren, krijgen we de indruk dat de emeritus-predikant zijn opvolging zo lang mogelijk tegen hield, o.a. ook door zelf nogal wat van het predikantswerk te verrichten, en zelfs door een tijdlang weer tijdelijk predikant te zijn.

Pas op 3 april 1870 deed Ds. F.J.P. Moquette zijn intrede. Ook de gegevens uit die tijd zijn nogal schaars.

De oudste dochter van dokter De Haan hanteerde graag de pen. Door haar geschrijf, voor zover dat bewaard is gebleven, zijn we in de gelegenheid enige indruk te krijgen van het kerkelijk leven in Smilde na het vertrek van Ds. Doorenbos. Uit die geschriften kunnen we opmaken dat het verschil tussen Ds. Moquette en zijn voorganger erg groot was. Toen Ds. Moquette zijn nieuwe gemeente een beetje leerde kennen, ontdekte hij al ras, dat in de halve eeuw vóór zijn komst de gemeente hier danig verwaarloosd was.

De groei van de Afscheiden kerk in de voorgaande jaren was hiervan mede het gevolg.

Ds. Moquette begon met te trachten degelijke catechisatie te geven. Dat gebeurde in het kerkgebouw, maar toen de herfst overging in de strenge winter van 1870-71, was het gebouw zonder verwarming voor de betrekkelijk kleine groep catechisanten toch wel erg groot en erg koud.

In overleg met de kerkeraad stemden de kerkvoogden er mee in dat aan de pastorie een vertrek werd gebouwd, waar catechisatie kon worden gegeven.

In Amsterdam was in 1853 het Nederlands Jongelings Verbond opgericht, met als kernspreuk Rom. 1 vers 16a.

Het N.J.V. was de oudste jeugdorganisatie van Nederland, en ook in Smilde werd enige jaren later een afdeling opgericht, die dezelfde naam koos als het landelijk Verbond. Deze Jongelingsvereniging begon met slechts enkele leden. De namen van hen, van wie we nog weten dat zij de eerste leden waren, zijn:

Klaas Bakker, die geboren was in 1857

Bertus de Vroome, geboren in 1855

Jelle Haveman,

en hoewel hij eigenlijk nog te jong was, maar er bij gehaald was terwille van zijn muzikaliteit:

Harm Jan Ludwig, geboren in 1861.

De eerste drie, die hier genoemd werden, hebben hier jarenlang belangrijke functies vervuld als trouwe leden van de